

Bachelorgradsoppgave

Arbeidsdeltagelse for personer med
utviklingshemming

Employment Participation for People with
Intellectual Disabilities

Forfatter: Gry Hege Eliassen Bergli

[VPD310]

Bachelorgradsoppgave i [Vernepleie deltid]

[Helsefag]

Høgskolen i Nord-Trøndelag - [2015]

HINT

Sammendrag

Tittel: Arbeidsdeltagelse for personer med utviklingshemming

Problemstilling: Arbeidsdeltagelse for personer med utviklingshemming

- Personlige eller samfunnsskapte barrierer til hinder for deltagelse?

Jeg ser nærmere på underspørsmål som: På hvilken måte kan vi forstå inkludering og deltagelse for denne målgruppen i arbeidslivet? Hvordan støtte og veilede? Hvordan samhandle i praksis?

Bakgrunn for valgt tema og problemstilling handler om at jeg ser min problemstilling som dagsaktuell problematikk i forskninger og i samfunnsdebatter. Rapporter viser en negativ trend for utviklingshemmedes deltagelse i arbeidslivet.

Formålet er med utgangspunkt i tidligere forskning, samfunnsdebatter og min forforståelse, det handler om at jeg ønsket å finne ut mer om hvilke erfaringer og opplevelser personer med utviklingshemming kan ha i forhold til deltagelse i arbeidslivet. Jeg valgte å fokusere på personlige og samfunnsskapte barrierer som kunne være til hinder for deltagelse.

Metoden jeg har anvendt er en kvalitativ tilnærming - et litteraturstudie hvor jeg søkte frem faglig data for å belyse mitt spørsmål. Jeg har anvendt både systematisk og strategisk søk i min innsamling av data.

Funn i studiet viste at det ligger et stort potensiale for å minske de personlige barrierene som den utviklingshemmede kan møte på i arbeidslivet. Med bakgrunn i utviklingshemmedes kognitiv svikt og adaptive vansker er vi alle forskjellige - vi er ikke en diagnose. Alle trenger individuell tilrettelegging ved hjelp av gode støttespillere som bistår med kartlegging av behov. For gjennom en god kartlegging tettes noen av de hullene som kan oppleves som barrierer for den utviklingshemmede. Funn taler også for et behov for å samordne tjenestene som den utviklingshemmede trenger, gjennom en aktiv bruk av individuell plan. Ved å styrke tverrfagligheten rundt tilpassing og tilrettelegging for arbeidsdeltagelse, vil det påvirke arbeidsevnevurderingen og utarbeidelsen av de målene som brukeren ønsker for å fremme arbeidsdeltagelse positivt. For å få dette til kreves det ikke bare en politisk vilje gjennom offentlige dokumenter – her kreves praktisk handling!

Nøkkelord: Utviklingshemming, arbeidsdeltagelse, veiledning, støttespilleren, opplæring og oppfølging, samt samhandling.

Innhold

1	INNLEDNING	1
1.1	Forforståelse og presentasjon av eget ståsted	2
1.2	Presentasjon og begrunnelse for valg av problemstilling	3
1.3	Perspektiver, begrepsavklaringer og avgrensinger	4
2	METODE.....	7
2.1	Kvalitativ tilnærming	7
2.1.1	Litteraturstudie	8
2.2	Metodisk fremgangsmåte i datainnsamlingen	9
2.3	Utvalgt data	10
2.4	Etisk vurdering	11
2.5	Reliabilitet og validitet	11
3	TEORI SOM BELYSER PROBLEMSTILLINGEN	14
3.1	Utviklingshemming.....	14
3.1.1	Sårbarhetsfaktorer	14
3.1.2	Emosjonsregulering.....	15
3.2	Samfunnet	15
3.2.1	Arbeidslivet.....	15

3.3	Arbeid.....	16
3.3.1	Arbeidsroller	16
3.3.2	Sosial deltagelse.....	16
3.3.3	Personlig identitet og selvutvikling	17
3.3.4	Motivasjon og mestring.....	17
3.3.5	Utviklingszone.....	17
3.4	Hjelpeapparatet og støttespillerne	18
3.4.1	Arbeid og arbeidsevnevurdering	18
3.4.2	Relasjon og kommunikasjon	19
3.4.3	Meningsforholdet	20
3.4.4	Tverrfaglig samarbeid og individuell plan	20
3.4.5	Brukermedvirkning.....	21
4	DRØFTING.....	22
4.1	Målet om inkludering og deltagelse	22
4.2	Å bli sett og forstått.....	25
4.3	Veiledning og støttespillerens rolle	25
4.4	Opplæring og oppfølging	27
4.5	Samhandling	29
5	OPPSUMMERING OG AVSLUTNING	30
	LITTERATUROVERSIKT	32
	VEDLEGG 1	41

ANTALL ORD: 9826

1 INNLEDNING

Min familiehistorie er sentral for meg i denne oppgaven og er av betydning for mitt valg av tema og problemstilling. Min barndom bar preg av å ha andre barn med et hjelpebehov rundt meg i mitt nærmiljø. Der hvor jeg fikk tett inn på huden lære at alle mennesker er forskjellige, men alle er likeverdige i samfunnet. Fra jeg var tre år var familien min støttekontakt og avlastningshjem for flere barn. De barna som kom hjem til oss fikk jeg et spesielt nært forhold til. Vi lærte hverandre å kjenne og jeg fikk se hva slags utfordringer de hadde. Jeg har fått fortalt fra min mor at jeg alltid viste stor evne til omsorg, inkludering og aktivisering sammen med barna. På bakgrunn av de personene med utviklingshemming som jeg har lært å kjenne i min oppvekst og mitt voksenliv, vet jeg at arbeidslivet er av stor betydning og ønsket om å bli respektert og verdsatt er sterkt.

Utviklingshemmede deltar hovedsakelig i to former for sysselsetting; enten i vernet arbeid i regi av arbeidsmyndighetene, NAV eller i kommunal virksomhet (Kittelsaa, 2011).

Professor Karl Elling Ellingsen utførte i 2011 en forskning, som viser tall der det fortsatt er en lav arbeidsdeltagelse blant personer med utviklingshemming. Nedgangen blant personer som deltar i arbeid er redusert med hele 25 % fra 1992 og hele 40 % siden 1995. Samtidig går tallene på antall utviklingshemmede opp (Gitlesen,2015).

Samfunnsdebatter viser til at utviklingshemmede fortsatt møter på barrierer til hinder for deltagelse i arbeidslivet. Ønsker å referere til dagsaktuelle samfunnsdebatten rundt Erlandsen konditori. Der tre personer med utviklingshemming opplever motgang fra samfunnet. Til å kunne få drive sin egen bedrift – å få delta i arbeidslivet (ha - halden.no). Dette på tross av de gode velferdsordningene vi har i Norge. Velferdsordninger som har til hensikt å være motiverende for å arbeide. Arbeidslinja er ment som en kobling mellom brukerens rettigheter og plikter. Den har en overordnet målsetning om full deltagelse og likestilling for alle (regjeringen.no). I følge Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (2008, § 1) er formålet likestilling i samfunnet - uavhengig av funksjonsevne.

” Lovens formål er å fremme likestilling og likeverd, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Loven skal bidra til nedbygging av samfunnsskapt funksjons hemmende barrierer og hindre at nye skapes”

1.1 Forforståelse og presentasjon av eget ståsted

Forforståelse handler om å klargjøre egne tanker eller fordommer som jeg eventuelt har til undersøkelsesfeltet. Det handler om å bevisstgjøre egen forforståelse før en går i gang med å skape nye kunnskaper (Dalland, 2010, s 92).

Jeg ønsker å klargjøre min egen forforståelse av temaet på forhånd, slik at datainnsamlingen bygger på kumulativ kunnskap og ikke min konklusjon til problemstillingen. Min forforståelse til problemstillingen knytter seg mye til min familiehistorie - mine livserfaringer. Jeg er opptatt av utviklingshemmedes levekår. Hvordan omgivelsene og miljøet påvirker muligheten til å være likeverdig deltager i arbeidslivet og i samfunnet for øvrig, på lik linje som resten av befolkningen. Uavhengig om man har en funksjonsnedsettelse eller ikke. Jeg vil gjerne at utviklingshemmede opplever å delta i arbeid, men ser barrierer til hinder for å oppnå dette. Slik jeg forstår min problemstilling som jeg skal undersøke, ser jeg et behov for å bli sett ut ifra individuelle ønsker, interesser og behov. For å oppnå dette trengs det en politisk vilje til for at utviklingshemmede også føler seg deltagende i arbeidslivet.

Mitt kunnskapsgrunnlag for å løse denne oppgaven handler om en samlet profesjonell kompetanse som jeg har tilegnet meg gjennom snart fire år på vernepleierstudiet. I tillegg har jeg en bakgrunn som hjelpepleier. I min oppgave ønsker jeg å anvende mine kunnskaper jeg har innenfor rehabilitering og knytte det opp til miljøarbeid. Jeg ønsker å se nærmere på hvordan det politiske beslutningssystemet fungerer og hvilke rammebetingelser dette gir for vernepleierfaglig arbeid (Utdannings- og forskningsdepartementet 2005).

Underveis i vernepleierutdanningen min har jeg tilegnet meg et faglig ståsted - et fundament i yrkeslivet. Det dreier seg om at jeg er bevisst på min egen forståelsesramme, som er en allmennmenneskelig ramme. Jeg ønsker å se på atferden og forsøke å forstå personen, styrt av relasjonen. På den måten viser jeg en tilnærming basert på anerkjennelse og respekt, og mulighetene for en gjensidig samhandling er større (Jacobsen & Gjertsen, 2010).

1.2 Presentasjon og begrunnelse for valg av problemstilling

I vernepleierfaglig arbeid på individnivå er det viktig med kunnskap om fysiske rammer og politiske arbeidsvilkår for arbeidsdeltagelse, samt å kjenne til konsekvensene det kan få i en tilrettelegging på individnivå. På den måten har arbeidsdeltagelse mye med systemnivået å gjøre. Det handler om ivaretagelse av kvaliteten på tjenestetilbudet for den enkelte (Utdannings- og forskningsdepartementet 2005).

Jeg er bevisst på at problemstillingen min kan forstås på både individ- og systemnivå. Det vil være naturlig for meg å komme inn på individnivået underveis i denne oppgaven. Likevel velger jeg å legge særlig vekt på systemnivået. Mitt valg av nivå, begrunner jeg med mine erfaringer som jeg har fra individnivå og jeg har et behov for å øke mine kunnskaper med særlig vekt på systemnivået.

Bacheloroppgaven min har til hensikt å undersøke hvilke erfaringer og opplevelser personer med utviklingshemming kan ha i forhold til hva som fremmer arbeidsdeltagelse, sett gjennom et rehabiliteringsperspektiv. Det tas utgangspunkt i følgende problemstilling:

Arbeidsdeltagelse for personer med utviklingshemming

-Personlige eller samfunnsskapte barrierer til hinder for deltagelse?

Jeg ønsker å se nærmere på underspørsmål som:

- På hvilken måte kan vi forstå inkludering og deltagelse for denne målgruppen i arbeidslivet?
- Hvordan støtte og veilede?
- Hvordan samhandle i praksis?

Rehabilitering er en helhetlig forståelse av mennesket. Det handler om at rehabilitering er:

«Habilitering og rehabilitering er tidsavgrensede, planlagte prosesser med klare mål og virkemidler der hvor flere aktører samarbeider om å gi nødvendig bistand til brukerens egen innsats for å oppnå mest mulig funksjons - og mestringsevne, selvstendighet og deltagelse sosial og i samfunnet». (Forskrift om habilitering og rehabilitering § 3, 2001).

I rammeplan for vernepleierfaglig arbeid er rehabilitering sentral. I en rehabiliteringsprosess er vernepleierens rolle å tilrettelegge for en aktiv deltagelse og selvbestemmelse i hverdagslivets ulike situasjoner. Det handler om å tenke helhetlig, identifisere interesser, ønsker, ressurser og begrensninger i samarbeid med brukere. Videre handler det om å kunne planlegge og gjennomføre praktisk, metodisk miljøarbeid med sikte på å nå målet om deltagelse og størst mulig grad av selvstendighet og mestring (Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005).

Mennesker med utviklingshemming er en sentral målgruppe for vernepleierfaglig arbeid. Dermed anser jeg min utvalgte målgruppe for undersøkelsen til problemstillingen som vernepleierfaglig relevant for yrket (Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005). Også i sammenheng med tidligere forskning, forstår jeg min problemstilling som dagsaktuell problematikk for en stor andel av befolkningen. Med dette som bakteppe ble det naturlig for meg å velge en problemstilling knyttet opp til et så viktig område som arbeidslivet.

1.3 Perspektiver, begrepsavklaringer og avgrensinger

Valget av perspektiv for å kaste lyst på problemstillingen bygger på et helhetlig rehabiliterings perspektiv. Rehabilitering står gjerne i kontrast til det ofte medisinske og ensidige fokuset som retter seg mot opptrening av funksjoner.

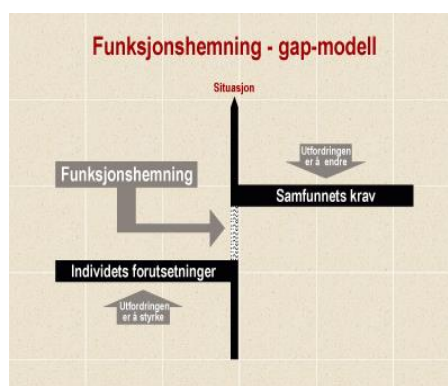
Det overordnede målet i en helhetlig forståelse er deltagelse og selvstendighet - ut ifra den forutsetningen som individet har for å nå målet. I rehabiliteringsprosesser vektlegges det ulike forhold alt etter hvilken rolle aktøren har i de forskjellige tjenestetilbudene som det er behov for i prosessen. Jeg forstår helhetlig rehabilitering som en blanding av mestring, indre prosesser, selvstendighet, verdighet og respekt og sosial deltagelse (Normann, Sandvin & Thommesen, 2009).

Deltagelse: I følge FN konvensjonen handler *deltagelse* om en menneskerett. I «Fra bruker til borger» (NOU 2001:22), følges dette opp og deltagelse sees på som en grunnleggende norm om likeverd i samfunnet (Bredland, Linge & Vik, 2011, s. 39). Begrepet *deltagelse* som mål, kan oppfattes på ulike måter i politisk sammenheng. I et historisk samfunnsperspektiv kan en forstå deltagelsesbegrepet som en erstatter til flere tidligere begreper som; *normalisering, integrering og inkludering* (Gustavsson 2014, s. 41)

Funksjonshemming: Min forståelse av fenomenet *funksjonshemming* vil være av betydning i forhold til hvordan jeg tolker deltagelse i rehabiliteringsprosessen. I følge Tøssebro (2009), finnes det ulike forståelser for hvordan fenomenet funksjonshemming oppfattes. Jeg ønsker å se på dette gjennom et relasjonelt perspektiv. Relasjonell modell - også kalt misforhold eller «GAP- modellen» (Figur 1). Det dreier seg om at:

«Vanskene oppstår i samspillet mellom individet og omgivelser, knyttet til konkrete situasjoner» (Owren, 2011, s.37).

Relasjonell forståelse rettes i større grad mot politikken, hvor hensikten er å tilrettelegge omgivelsene på en slik måte at det er funksjonelt for alle – jfr. Universell utforming (Tøssebro, 2009). Det handler om å minske gapet som oppstår mellom personenes funksjonsevner og omgivelsenes krav. Gapet er en funksjonshemming som oppstår mellom personens muligheter og evner til å innfri sine forventninger til å arbeide. Gapet skaper hindringer – barrierer for personens mulighet for deltagelse i arbeid (Tøssebro, 2009).

Figur 1: GAP –modellen (Nasjonal Digital læringsarena, 2009)

St.meld. nr. 40 (2002-2003). *Nedbryting av funksjonshemmede barrierer*, handler om å minske gapet som oppstår mellom personen og samfunnets krav til funksjon i arbeidslivet, i likhet med andre arena. Visjonen bak meldingen handler om at personer med nedsatt funksjonsevne skal gis lik mulighet til deltagelse, utvikling og livsutfoldelse på lik linje med resten av befolkningen.

I følge Arbeids- og sosialdepartementet (2011), beskrives barrierer nyttet opp til arbeidslivet; diskrimineringsbarriere, kostnadsbarriere, produktivitetsbarriere og en holdningsbarriere.

Arbeid: I forståelsen av fenomenet *arbeid* foreligger det forskjellige oppfatninger rundt de ulike definisjoner. Arbeid i seg selv handler om en subjektiv verdi og ulike målsetninger for hvorfor man arbeider. I følge Haukedal - Brochs (2012) kan arbeid forklares på to måter. For noen handler det om å finansiere sin tilværelse mens for andre handler det om å ha noe verdifylt og lystbetont å gå til - å fylle sin tilværelse med. Jeg velger i denne sammenhengen å forstå arbeid som en egenverdi. Olsen (2009) beskriver arbeid som en arena for sosial tilhørighet, personlig identitet og selvrealisering.

Når jeg snakker om arbeidsmarkedet i denne oppgaven, dreier det seg om både ordinære rammer- og utplassering i ordinære bedrifter, gjennom arbeidstiltak og kommunale tiltak. Jeg er bevist på at arbeidsmarkedet deles inn i fire forskjellige nivåer (Arbeids- og Sosial departementet, 2014). Men i denne besvarelsen velger jeg ikke et av de spesifikke arbeidsnivåene. Jeg er mer opptatt av viktigheten av meningsfylt deltagende arbeid - om det er personlige eller samfunnskapte barrierer til hinder for arbeidsdeltagelse.

I denne besvarelsen avgrenses det til utviklingshemmede med *lett - til moderat grad* av utviklingshemming, likevel er jeg bevist på at alle har et behov for å delta i dagaktiviteter. Men i denne besvarelsen tar jeg for meg målgruppen *lett – moderat grad*, da de hyppigere kan oppleve å ikke finne seg til rette i arbeidet og konsekvensen kan være å falle utenfor arbeidslivet.

2 METODE

«En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til nye kunnskaper. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder» (Dalland, 2010, s. 83).

I dette kapittelet ønsker jeg å redegjøre for hvilken vitenskapelig forskningsmetodisk tilnærming jeg ønsker anvende for å løse min problemstilling. Jeg velger å dele metodekapittelet opp i underkapitler. Først beskrives hvilken metode jeg anvender og de fordeler og ulemper jeg mener vil kunne følge aktuell metode, samt foretar en metodekritisk vurdering av fordeler og ulemper ved valgt metode. Videre presenteres fremgangsmåten i datainnsamling og utvalgt data. Jeg gjør en redegjørelse for aktuelle forskningsetiske hensyn i valg av metoder for mine funn. Deretter avslutter jeg med en saklig kildekritisk vurdering av reliabiliteten og validitet til fremgangsmåten min.

2.1 Kvalitativ tilnærming

Jeg har valgt en kvalitativt samfunnsvitenskapelig tilnærming som metode for å samle inn data som jeg trenger for å belyse min problemstilling. Samfunnsvitenskapen handler om hvordan vi skal gå fram for å få informasjon om den sosiale virkeligheten, og ikke minst hvordan denne informasjonen skal analyseres og hva den forteller oss om samfunnsmessige forhold og prosesser. Jeg anvender en konkret samfunnsvitenskapelig forskningsdesign. Det tas utgangspunkt i en erkjennelsesteori, også kalt kunnskapsteori (Thomassen, 2011).

En kvalitativ studie handler om empiri - om kunnskaper som er bygd på erfaringer (Dalland, 2010). Jeg ønsker å få fram hva som kjennetegner selve kunnskapen problemstillingen min gir og finne ut hva kunnskapen sier om de samfunnsmessige forholdene og prosessene rundt problemstillingen - jeg ønsker finne ut av det som ledet meg frem til denne kunnskapen. Det handler om at jeg i min undersøkelse tar sikte på å finne meninger, oppfatninger, tanker og andre ting som ikke kan tallfestes eller måles (Dalland, 2010). Jeg prøver å forstå det samfunnsvitenskapelige perspektivet – den sosiale virkeligheten, sett utenfra og ønsker å tydeliggjøre grunnleggende kjennetegn og forutsetninger som vi kanskje tar for gitt når vi står på innsiden av en bestemt vitenskapelig disiplin (Thomassen, 2011).

Jeg ønsker i min tilnærming å finne denne informasjonen og forsøke å sette den i sammenheng med min problemstilling.

Metoden som jeg har valgt, kan ha noen fallgruver dersom jeg ikke følger de kravene som gjelder for innsamling av data. I følge Dalland (2010) stilles det strenge krav til bruk av metode. En svakhet i en kvalitativ studie er reliabiliteten i forskningen – altså hvor pålitelig den er sett i sammenheng med at menneskers adferd er flertydig og dynamisk. Dette er jeg bevist på i min undersøkelse.

2.1.1 Litteraturstudie

I min oppgave har jeg valgt teoretisk litteraturstudie som metode. Litteraturstudie handler om all den litteraturen jeg har innhentet gjennom informasjonskilden eller innsamlingsdataen. På den måten øker jeg muligheten for å få svar på spørsmålet jeg stiller – dette ved hjelp av eksisterende skriftlig materiale.

I oppgaven min baserer jeg meg både på primær og sekundærlitteratur. Sekundærlitteratur dreier seg om at en annen forfatter henviser til en tidligere opprinnelig publikasjon basert på en annen sin teori eller forskning (Thomassen, 2011). Dermed har ikke jeg lest den opprinnelige publikasjonen.

I min innsamling har jeg forsøkt studert primærlitteratur som er relevant faglitteratur og anerkjente. Flere av bøkene er pensum til utdanningen. Fagfellevurderte artikler, avhandlinger, originale forskningsresultater, samt NOU`er og Stortingsmeldinger. Da jeg har tilgang til databasen til Universitetet i Nordland (Bodø), ble det naturlig for meg å søke frem faglitteratur derifra også. Det er hovedsakelig litteratur som omhandlet rehabilitering, arbeid og arbeidslinja i det norske velferdssystemet.

For at min metode skal kunne kvalitets vurderes til vitenskapelig nivå, viser jeg til både en systematisk framgangsmåte gjennom en søkematrise (Vedlegg 1.). Samt en fortalt strategisk fremgangsmåte for hvordan innsamlingen har foregått (Dalland, 2010). I mitt strategiske søk er jeg bevisst på at jeg kan påvirke funnene og ønsker å gjøre rede for svakheter og styrker ved dette utvalget i punkt 2.2.

2.2 Metodisk fremgangsmåte i datainnsamlingen

Fremgangsmåten i min datainnsamling ble først gjort gjennom enkle usystematiske søk på internett ved å bruke Google, Google Schooler, lovdata og helsedirektoratet sine nettsider. Dette for å orientere meg rundt temaet. Nøkkelbegreper som jeg i oppgaven har brukt som nøkkelord; arbeidsdeltagelse, inkludering, veiledning, opplæring og oppfølging samt utviklingshemming, for å nevne noen.

Tidlig i prosessen, ordnet min veileder et møte med Kim Berge som er rådgiver og nestleder ved NAKU (Nasjonalt Kompetansesenter for Utviklingshemmede). I møte fikk jeg nyttig informasjon om nyere studier på området og tips til innfallsvinkler til min problemstilling. Berge henviste meg videre til deres Kunnskapsbank, dette vil jeg utdype i neste avsnitt.

Den videre fremgangsmåten var at jeg foretok strategisk søk på NAKU. Kunnskapsbanken hos NAKU legger opp til en egen søkemeny med forskjellige artikler og forskninger som finnes. Søkemenyen bidro til en kjedesøking som viste seg å være svært nyttig for meg. Mange av disse funnene har jeg anvendt i min undersøkelse.

Først gikk jeg inn på søkemenyen **«Arbeid og Aktivitet»**. Der fikk jeg opp mange treff som omhandlet arbeid og utviklingshemmede. Jeg valgte ut ni av disse treffene. Videre i samme søkemenyen til NAKU, var det linket direkte til Oria / Brage – Bibsys med søkeordene **«Arbeid og utviklingshem*»**, der fikk jeg 645 treff. Disse treffene gikk jeg igjennom og valgte å bruke tolv av dem. Det er både Stortingsmeldinger, NOU'er, lovverk, rapporter, anerkjente fagbøker, avhandlinger og forskninger. På grunn av oppgavens omfang, da jeg har et begrenset antall ord, velger jeg dermed ikke å gå i dybden på dette utvalget.

Systematiske søk foretok jeg i forskning og databaser som Oria / Brage – Bibsys/Nora pålogget via Høgskolen i Nord-Trøndelag og pålogget via Universitet i Nordland (Bodø). PubMed og Regjeringen har også vært aktuelle søkebaser. Søkeordene i databasene har vært på norsk og engelsk – gjerne i ulike kombinasjoner av nøkkelbegreper som; utviklingshem*, utviklingshemming og «psykisk utviklingshemming», «intellectual disability», «learning disability», work, empolyment, «support employment», participation, arbeid, «ordinært arbeidsliv», arbeidsliv, arbeidslinja, rehabilitering, barrierer, inkludering, deltagelse, samt likeverd.

I mitt søk har jeg stilt meg en rekke inklusjonskriterier, slik som f.eks. årstall. Jeg søkte hovedsakelig fra år 2000 og jeg har avgrenset meg til originalartikler og bevist lett etter fagfelleverderte artikler for å styrke validiteten til min besvarelse. Inklusjonskriteriet som omhandler avgrensning til artikler har kanskje hindret meg i å studere flere fagbøker som kunne gitt meg en bredere tilnærming til min problemstilling. Dette er jeg bevist på kan være en svakhet i metoden. I mitt søk i de norske databasene, kom det opp mange fellestreff fra da jeg søkte via NAKU, der jeg ble linket til Bibsys, slik jeg beskrev tidligere. Noe jeg var bevist på.

Etter en rekke systematiske søk foretok jeg en eksklusjonskritikk til mine funn, der jeg ekskluderte flere artikler som jeg opplevde ikke svarte eller innfridde til mitt kvalitetsmål for problemstillingen.

Som vedlegg til oppgaven ligger min søkematrise (vedlegg 1).

2.3 Utvalgt data

Empiri og data brukes ofte om hverandre. Empiri er utsagn fra erfaringer fra virkeligheten, mens data ofte betraktes som sannheten om virkeligheten. Data handler om noe som skapes og som gir et bindeledd mellom virkeligheten og det som skal undersøkes (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2011). Jeg har sortert ut materialet som jeg mener er relevant for å dekke problemstillingen min, og valgt å trekke ut empiri som sier noe om meningene, tankene og følelsene til mennesker med utviklingshemming. Dette for å skape en nærhet til problemstillingen min.

Jeg valgte ut en fagartikkel «*Nederst ved enden av bordet*» av Ellingsen (2011), også *Nasjonal tilstandsrapport over arbeid og aktivitetssituasjonen til utviklingshemmede* av Reinertsen (2012). Fant også en rapport fra Sosial og Helsedirektoratet (2007), *Vi vil vi vil men får vi det til?* Jeg valgte å ha med en fersk rapport av Kittelsaa, Wik & Tøssebro (2015). *Levekår for personer med nedsatt funksjonsevne* og en rapport fra Tøssebro og Söderstrom (2011). *Innfridde mål eller brutte visjoner*. Samt en rapport Tøssebro, J. & Lundeby, H. (2002). *Statlig reform og kommunal hverdag: Utviklingshemmetes levekår 10 år etter reformen*. Jeg velger også å ta med et forskningsstudium av et smalt forskningsfelt gjort av Vernepleierportalen gitt ut i april 2015.

Det var også fire andre treff som skilte seg ut, nemlig en avhandling av Anna M. Kittelsaa (2008) *Et ganske normalt liv* og en studie av Hegdal (2005), *Betydningen av arbeid og arbeidsmiljø- et*

arbeidssenter for mennesker med utviklingshemming. Samt en avhandling av Olsen (2009) *Versjoner av arbeid*. Også selvbiografien *Jeg vil leve* av Goksøyr, M.W. (2012)

Dette er noen av funnene jeg har valgt å ha med i min drøfting. På grunn av oppgavens omfang ga det meg ikke mulighet for å gå inn på hvert enkelt utvalg av data.

2.4 Etisk vurdering

I denne undersøkelsesprosessen har jeg stått ovenfor noen valg knyttet til både hvilket tema og hvilken problemstilling jeg skulle velge. Valget falt på litteraturstudium. Slik har jeg ikke vært i direkte kontakt med andre mennesker. Oppgaven kan derfor ikke stilles ovenfor behandling av personopplysninger som kan være personidentifiserbare (Dalland, 2010).

Likevel står jeg ovenfor noen etiske overveielser knyttet til mitt utvalg av data og empiri. Ellingsen (2010, s 209-241) beskriver i kapitlet «*Begrensinger og forskningsmetodiske kneiker*», forskning hvor personer med utviklingshemming er informanter og hvilke krav som stilles til intervjueren. Sonander & Nilsson-Embros (gjengitt i Gjærum, 2010) peker på retningslinjene for å intervju som viktige å ha kunnskaper om. Det er også viktig med erfaring med personer med utviklingshemming. Ikke minst handler det om å tilpasse seg språket og gjøre seg forstått, samtidig som man også skal forstå den andre. Å bygge gode relasjoner tuftet på tillitt, trygghet og anerkjennelse er altså avgjørende i denne sammenheng. Sundet (2010, s 123-136) sier noe om deltagende observasjon som metode og hvilke etiske dilemmaer som kan oppstå når forskeren står i situasjonen.

I min gjennomgang og utvalg av data og empiri, har jeg vært bevisst på og stilt meg kritisk til eventuelle fallgruver og utfordringer som forskeren kan ha stått ovenfor i sine prosjekt som omhandler personer med utviklingshemming.

2.5 Reliabilitet og validitet

I min undersøkelse har jeg tatt høyde for at jeg er fersk i gamet og aldri skrevet en bacheloroppgave før. Likeså vil jeg i min vurdering ta høyde for om dataen er samlet inn gjennom en gyldig og pålitelig metodisk fremgangsmåte.

Reliabiliteten i søkematriksen min anses som pålitelig, da prosessen i metoden er gjort nøyaktig gjennom en strukturert og systematisk metodisk fremgangsmåte. Søkematriksen viser en planlagt systematisk framgangsmåte i mitt søk etter kunnskap som kan hjelpe meg til å gå i dybden og se

problemstillingen innenfra. Jeg er bevist på ulike søkekombinasjoner, ord og språk, slik at det frembringes et mangfold av data der flere aspekter ved problemstillingen min avdekkes. Jeg ønsker å få fram hva som kjennetegner den kunnskapen problemstillingen min gir - det som ledet meg frem til denne kunnskapen (Dalland, 2010).

Jeg viser til en detaljert søkematrise som også gjør det mulig å etterprøve mine funn. Jeg forsøker å belyse alle deler av problemstillingen. I min innhenting av data har jeg forsøkt å være objektiv og kritisk i min vurdering til om funnene er relevante for problematikken, samt om datainnsamlingen er pålitelig og gyldig.

Generalitetsnivået for utvalgt litteratur er forsøkt holdt på et vitenskapelig nivå (Ellingsen, 2010). Jeg har hovedsakelig studert artikler, rapporter, anerkjente fagbøker, stortingsmeldinger og lovverk - altså primærkilder fremfor sekundærkilder. På den måten viser jeg til validitet og reliabilitet. Validiteten/gyldigheten er en slags pålitelig garanti i mitt studium. For eksempel er teorien til min problemstilling tilpasset og i samsvar med min utvalgte empiri, på en slik måte at de utfordrer hverandre.

Det empiriske materialet relevans anså jeg som gyldig, da jeg har forøkt å søke etter avhandlinger/studier som er gjort gjennom en direkte kontakt – et feltarbeid over tid av anerkjente vitenskaper (Ellingsen, 2010). Feltarbeidet viser at forskningen har en nærhet til menneskene som skal undersøkes.

I mitt materiale har tre studier anvendt både intervju, feltarbeid og deltagende observasjon. Det er avhandlingen til Kittelsaa (2008) *Et ganske normalt liv* og en studie av Hegdal (2005), *Betydningen av arbeid og arbeidsmiljø- et arbeidssenter for mennesker med utviklingshemming*. Samt en avhandling av Olsen (2009) *Versjoner av arbeid*. De har til felles at flere kvalitative metoder kombineres. Fordelen med flere kombinasjoner fremmer muligheten til å belyse det som kanskje ikke er så lett å få tak i en kvalitativ studie, hvor hensikten er å gå i dybden for å samle inn så mange opplysninger som mulig hos et begrenset utvalg undersøkelsesenheter (Dalland, 2010). Jeg valgte også å ha med selvbiografien *Jeg vil leve* av Goksøyr, M.W. (2012). Denne mener jeg er med på å styrke validiteten til mine funn fra avhandlingene, samtidig som den skaper en større nærhet til feltet.

Jeg har valgt å begrense meg til en selvbiografi og noen utvalgte kvalitative studier, for å komme nærmest mulig undersøkelsesfeltet. For å finne det som er særegent for problematikken og forsøke å gjengi de meningene som fremkommer i forskningen og selvbiografien.

Fremgangsmåten i min bearbeidelse, min analysemetode av funnene, besto i at jeg først leste gjennom forskningsprosjektene. Dette for å danne meg et helhetlig inntrykk og for å sjekke om studiene var innenfor eller utenfor mine inklusjonskriterier. Deretter gikk jeg tilbake til de utvalgte kapitlene i prosjektet, der jeg ønsket å se nærmere på delene av de ulike studier for å gå i dybden og finne meningen og betydningen, som jeg mente var relevant for min problematikk (Gilde & Grimen, 2011). Videre tolket jeg det som kom frem. Med bakgrunn i at vi alle er mennesker og tolker ting ulikt, vet jeg at jeg må være forsiktig med min forforståelse for andre. Med bevissthet om at jeg er inne på et usikkert område der andres tanker og følelser tolkes av meg.

3 TEORI SOM BELYSER PROBLEMSTILLINGEN

Jeg ønsker med dette kapittelet å redegjøre for teori som belyser sider ved min problemstilling og sammen med min utvalgte empiri (funn) danner grunnlaget for diskusjonsdelen i drøftingskapittelet.

3.1 Utviklingshemming

Begrepet *utviklingshemming* er en samlebetegnelse i forbindelse med personer med kognitiv funksjonsnedsettelse og innebærer adaptive vansker. Utviklingshemmingen kan deles inn i ulike medisinske tilstander, genetiske og/eller sosiale nedsettelse. Årsak, grad og funksjonsnedsettelse er svært forskjellig fra person til person. Vi kan si at det er en medfødt eller tidligere ervervet kognitiv svikt og manifesteres før 18 års alderen (ICD-10).

F70 Lett grad av utviklingshemming: Det anslås en IQ mellom 50 til 69 og en mental alder mellom 9 - 12 år. For flere skaper dette lærevansker både i skolen og i voksen alder. Et flertall av voksne behersker sosiale forhold og deltar i samfunnet (ICD-10).

F71 Moderat grad av utviklingshemming: Det anslås en IQ mellom 35-49 og en mental alder mellom 6-9 år. Det er en markert utviklingshemming i barndommen. For et varierende flertall kan graden av selvstendighet læres opp og utvikles gjennom støtte og tilrettelegging for deltagelse i samfunnet (ICD-10).

3.1.1 Sårbarhetsfaktorer

Mange utviklingshemmede opplever å være sårbare på bakgrunn av sin kognitive svikt og adaptive vansker. Det handler om nedsatte funksjoner og evner til å vurdere egne eller andres følelser, samt nedsatt evner til tenking, problemløsning, læring, hukommelse, persepsjon og språk. Sosial nedsettelse kommer til uttrykk i form av adaptive vansker og handler om evnen og graden av tilpasning og tilrettelegging i relasjonen mellom individet og omgivelsene (Stubrud, 2006).

Det dreier seg om en nedsatt evne til å fylle en selvstendig rolle ved å kunne klare seg selv. Dette kan for flere oppleves utfordrende å håndtere på egenhånd. Det kan oppleves vanskelig å håndtere de forventningene og kravene som foreligger i kommunikasjonen og samhandlingen i arbeidslivet.

Vanskene viser seg ofte i sosial deltagelse og samhandling med andre (Eknes, 2003).

3.1.2 Emosjonsregulering

Emosjonsregulering dreier seg om en regulering av både ytre og indre forhold. En emosjon har med hvordan følelseslivet er regulert. Det handler om to ulike tilnærminger til hvordan man forstår hva som utløser emosjonen. Den ene er en biologisk kroppslig reaksjon som utløser emosjonen og den situasjonen en er i. Denne kommer som et resultat av hendelsen. Den andre forståelsen dreier seg om å forstå en emosjon som sosialt konstruert. Dette utløses av hendelsen som personen er i og påfølgende utløses en kroppslig emosjon på bakgrunn av denne hendelsen (Jacobsen & Gjertsen, 2010).

3.2 Samfunnet

Begrepet *samfunn* blir ofte anvendt når en snakker om sammenslutninger innenfor samfunnet, mens selve samfunnet kan deles inn i både lokal og storsamfunnet. Samfunnet setter grenser for enkeltindividets muligheter, i forhold til livsform og tilpasninger - som gjelder for de enkelte medlemmene i samfunnet (Schiefløe, 2006).

3.2.1 Arbeidslivet

Arbeidslivet er et av de mest sentrale inngangsportene for deltagelse i samfunnet (Eknes & Løkke, 2009). Målet om deltagelse i arbeidslivet handler om like rettigheter og plikter på lik linje som resten av befolkningen der alle skal bli respektert som samfunnsborgere (St.meld.nr 45 (2012-2013)). Deltagelsesfremmende arbeidsliv handler om å inkludere og bekrefte alle i samfunnet som likeverdige borgere (Solvang & Slettebø, 2012). Regjeringens overordnede mål for arbeidslivet er å få flere i arbeid og legge til rette for at færrest mulig må benytte seg av trygdeytelser fra NAV (Arbeidsmarkedsloven, 2004).

Hammer & Øverbye (2006) skriver om det nye arbeidslivet, et arbeidsliv med økt fokus på produksjon og effektivisering og bevegelsen mot et marked som stiller stadig høyere krav til produksjon. Dette kan også føre til et hinder for deltagelse (NOU 2001:22). Ifølge Kaasah (2008) er samfunnet i utvikling og går mot en arbeidsorganisering preget av høyt tempo og økt kunnskapskrav. Tilbudet om yrkesspesifikt arbeid forekommer sjeldent (Kassah, 2008).

Kittelsaa, Wik & Tøssebro (2015), kunne i sin rapport avdekke noen funn som viser at aktiviteten synker blant personer med utviklingshemming, flere står helt uten dagaktivitet i 2010. Samtidig har

antallet timer blant de som er i arbeid gått ned. Forskningen kunne også vise til en økende forskjell blant utviklingshemmede og resten av befolkningen i samfunnet.

I avhandlingen til Olsen(2009) kunne han vise til funn fra hans studie. Noen resultater viste seg at de fleste av informantene stort sett hadde et tradisjonelt kjønnsrolleyrke. Olsen peker på flere faktorer som kan være årsak til dette som: hva som påvirker valg av yrke, utdanningsløp og arbeidsplass. Samtidig avdekker Tøssebro &Lunde (2002) i sitt studie at det var kjønnsforskjell på hvilke tiltak de forskjellige brukerne var i.

3.3 Arbeid

I dette kapitlet ønsker jeg å trekke frem faktorer som er av betydning for individuell arbeidsdeltagelse. Begrepet *arbeid* sier jeg noe om i innledningen punkt 1.3.

3.3.1 Arbeidsroller

Arbeidsroller handler om ulike menneskers forventinger, normer og krav som utgjør et sosialt trykk på individet (Haukedal-Brochs, 2012). Roller i arbeidslivet kjennetegnes ved et jobbadferdsmønster og holdninger som utgjør en arbeidsfunksjon. Denne arbeidsrollen kan sees på som en betydningsfull rolle for å kunne få være en del av et samfunn (Ellingsen (2011)

3.3.2 Sosial deltagelse

Alle mennesker er sosiale vesener, ifølge Håkonsen (2011). Håkonsen mener at man knapt kan tenke oss en tilværelse uten å samhandle med andre mennesker. Denne samhandlingen fremmer muligheten for å se meningen i det man gjør og den vi er, som individ.

Gjennom sosial deltagelse i arbeidslivet opparbeides sosiale nettverk, som vil bidra til å øke sosial kapital. Begrepet sosial kapital knyttes opp til relasjoner i det uformelle nettverket som gir noen personer fortrinn fremfor andre (Kaasah, 2008). For flere personer med utviklingshemming vil sosial kapital oppleves som en mangelvare. Konsekvensene det gir for arbeidsdeltagelse, er ifølge Kaasah (2008) et arbeidsliv som hindrer inkludering på bakgrunn av fordommer og diskriminering. Den sosiale kapitalen hos personer med utviklingshemming avhenger imidlertid av hvordan personen behersker å leve opp til de krav og forventinger som foreligger i arbeidslivet (Meyer, 2008)

3.3.3 Personlig identitet og selvutvikling

Personlig identitet handler om hvordan enn er som person og hvilken selvoppfatning en har av seg selv (Gustavsson & Nyberg, 2014). Selvutvikling i arbeidslivet handler om å få gjøre et arbeid om en liker, mestrer og som betyr noe for den enkelte. Dette bekrefter på mange måter at man er god nok som den man er.

Identiteten formes både av miljøet som en omgås i og av arv (Aune, 2008). I forhold til arbeidslivet handler det om det forholdet som den enkelte har i sin egen yrkesrolle. Arbeid som en egenverdi dreier seg om en subjektiv opplevelse av verdier, interesser og sosial rolle i arbeidslivet (Bredland, Linge & Vik, 1996). Verdien i seg selv dreier seg om noe man står i relasjon til.

3.3.4 Motivasjon og mestring

For å beherske et arbeid er motivasjonen hos den utviklingshemmede en sentral faktor. Håkonsen (2011) beskriver motivasjon som en samlebetegnelse på de kreftene som setter mennesket i gang og vedlikeholder og gir adferden retting. Det handler om både indre og ytre årsaker. «*Indre natur handler om visse personlighetsegenskaper som ligger til grunn, mens ytre natur handler om et bestemt ønske om å oppnå noe*» (Imsen, 2008, s. 375).

Bandura er kjent for sin sosial-kognitive teori. I korte trekk handler teorien om at forutsetningen for læring skjer i et samspill av tre faktorer: Yre adferd, personens indre kognitive og følelsesmessige egenskaper og de sosiale omgivelsene. Han utviklet begrepet mestringstro, som handler om å ha troen på seg selv og ens evne til å mestre ulike mål, deriblant mål en kan sette seg i arbeidslivet (Imsen, 2008).

3.3.5 Utviklingssone

Læring foregår hele tiden og i forskjellige sammenhenger i hverdager og også i arbeidslivet.

Lev Vygotsky, kjent for sin sosialkulturelle teori. Teorien beskriver to forskjellige utviklingsnivåer. Det ene er det eksistensnivået - dette er det mentale grunnlaget som utfall av visse allerede ferdige utviklingssykluser, de funksjonene er ferdigheter som individet allerede har utviklet. Det andre er utviklingsnivået - det potensielle utviklingsnivået (Tetzchner, 2013).

Tanken bak teorien er at læring og utviklingsnivå står i kontekst til hverandre. Læring kan først foregå gjennom det potensielle utviklingsnivået den individet har.

Dette nivået det potensielle utviklingsnivået beskriver Vygotsky som «*sonen for den nærmeste utvikling*». Nærmeste utviklingszone i et miljø som er tilrettelagt for utvikling og opplæringsmetoder, mener han vil bidra positivt til individets motivasjon for mestring og mental utvikling (Tetzchner, 2013).

3.4 Hjelpeapparatet og støttespillerne

I dette kapitlet ønsker jeg å redegjøre for hjelpeapparatet og støttespillernes rolle. Jeg ønsker å si noe om arbeid og arbeidsevnevurdering, relasjon og kommunikasjon, meningsforholdet, tverrfaglig samarbeid og individuell plan, samt brukermedvirkning på individnivå.

Hjelpeapparatet dreier seg om de personene som den enkelte har rundt seg, de som gir støtte og omsorg. Støtte og omsorg gis også av andre personer vedkommende har rundt seg, disse er også ofte rollemodeller for den enkelte.

Hjelpeapparatet er på mange måter bærebjelken mellom individet og samfunnet. Det handler om et velferdssystem som skal sørge for at personer som har behov for varig, tilrettelagt eller midlertidig økonomisk forsørgelse skal fremme muligheten for deltagelse i arbeidslivet. Disse er ment for å stimulere mennesker til å arbeide og støtte og hjelpe den enkelte til arbeid (Halvorsen, Stjernø & Øverbye, 2013). Hjelpeapparatet består av ulike aktører med ulike roller som den utviklingshemmede ofte står ovenfor og må forholde seg til for å kunne delta i arbeidslivet.

3.4.1 Arbeid og arbeidsevnevurdering

Forskrift om arbeidsmarkedstiltak med hjemmel i Arbeidsmarkedsloven er ment for å bidra til arbeidsdeltagelse og et inkluderende arbeidsliv. Arbeidsrettede tiltak deles grovt inn i avklaring og kvalifisering/opplæring. NOU 2012:6 *Arbeidsrettede tiltak*, handler om at tiltakene skal motivere og bistå deltagere til å søke arbeid, samt at man skal bistå på en slik måte at arbeidet tilpasses det individuelle behov.

Tiltak, som *Arbeid med bistand* og *Varig tilrettelagt arbeid* inngår ikke som en lovfestet rett i Arbeidsmarkedsloven, men NAV har et særskilt ansvar for å følge opp personene som har et behov for ekstra tilrettelegging for å kunne arbeide (NAKU, 2011). Arbeidsmarkedstiltak administreres av NAV, men drives av kommunen med økonomisk støtte fra fylkeskommunene via godkjenning fra

NAV. For å kunne motta en slik økonomisk støtte, må arbeidsplassen organiseres etter retningslinjene fra Arbeidsdirektoratet (NAKU, 2011).

Utvikling av tiltak i kommunene handler ideelt sett om tilrettelagte og organiserte tiltaksbaser hvor man jobber tett på folk. Relasjonen er bærebjelken i arbeidet (Marthinsen & Skjefstad, 2007). Det dreier seg om en tilrettelegging av interne og eksterne tiltak. Ved bruk av arbeidspraksis, er intensjonen at personen etter hvert skal få seg fast arbeid og ansettes med kontrakt på lik linje med andre arbeidstakere. For mange personer med utviklingshemming handler dette om arbeidstiltaket: varig tilrettelagt arbeid i ordinær bedrift.

I tiltaket Arbeid med bistand vektlegges «hospitering», «prøvetid» og/eller annen form for arbeidsutprøving. Når tiltaket er avsluttet, skal veien videre vurderes (Frøyland & Spjelkavik, 2014). I avklaringen rundt behovet for arbeidstiltak, gjøres det en individuell vurdering av aktørens arbeidsevne (Arbeidsmarkedsloven, 2003). Nedsatt arbeidsevne betyr:

«At man av ulike grunner har dårlige forutsetninger for å møte de krav og forventninger som stilles i arbeidslivet. Kravet er at den nedsatte arbeidsevnen skal være av et slikt omfang eller av en slik karakter at den er til hinder for å få eller beholde et inntektsgivende arbeid»
(Arbeids- og sosialdepartementet, 2014).

Avklaringen skal være på bakgrunn av en kartlegging av helse, interesser, sterke sider og muligheter for å arbeide (nav.no). Arbeidsrådgivers rolle vil være sentral for valg av type arbeidsdeltagelse. Ringsrød (2007) påpeker viktige egenskaper hos rådgiveren som er av betydning for relasjonen og samhandlingen imellom partene. Det dreier seg om at rådgiver må være seg selv bevisst på sin maktposisjon og inkludere aktøren gjennom en aktiv delttagelses slik at arbeidsvalgene/veivalgene tas av aktøren selv. Videre trekker han frem betydningen av et godt klima og miljø for å skape rom for gode løsninger basert på aktørens valg (Ringsrød, 2007).

3.4.2 Relasjon og kommunikasjon

Begrepet relasjon dreier seg om en kontakt, et forhold som står i forbindelse mellom mennesker, mens kommunikasjon dreier seg om å gjøre felles (Eide & Eide, 2011). I hjelpeforholdet er relasjonen

avgjørende for hvor god samhandlingen blir mellom hjelperne og individet. Å inneha relasjonskompetanser snakker Lorentzen (2010) om i sin bok «*Fra tilskuer til deltaker*». Han beskriver relasjonskunnskaper som er viktige å inneha for å involvere seg i et samspill og i ulike aktiviteter som i arbeidslivet.

Videre sier Lorentzen (2010) at det handler om å ha kunnskaper om å «*kjenne noen*». Å kjenne til hvordan den andre liker å bli møtt og sett. For å oppnå denne kompetansen må man lære den andre å kjenne gjennom praktisk samhandling. Der brukeren – hovedpersonen selv, er deltagende og sammen skapes en fellesforståelse av aktiviteten.

3.4.3 Meningsforholdet

Begrepet *mening* handler om den subjektive opplevelsen av en mening som vedkomne gjør seg. Dette innenfor og på tvers av forskjellige sammenhenger som enn er en del av. Meninger som personen gjør seg handler om hva som er verdifullt og viktig og riktig for den enkelte (Næss, Moum & Eriksen, 2011). Samtidig skapes ikke en mening alene hos individet, men påvirkes av det sosiokulturelle miljøet som en vokser opp i og er en del av. De menneskene som utgjør miljøet rundt individet er meningsbærende aktører. Når denne handlingen blir meningsbærende, dreier det seg om relasjonen som oppstår imellom, og ikke den personlige iboende egenskapen hos individet (Johnsen, 2008).

3.4.4 Tverrfaglig samarbeid og individuell plan

Tverrfaglig arbeid handler om flerfaglig arbeid eller et team som har et forpliktende samarbeid på tvers av fagskillene. Det handler om et samarbeid mellom støttespillerne og hjelpeapparatet. Der det jobbes langsiktig og helhetlig mot et felles mål. Et mål som har som utgangspunkt i brukerens premisser, ønsker, drømmer for sitt individuelle arbeidsliv. Individuell plan er et koordinerende verktøy og en lovfestet rettighet som står samlet i Pasient- og Brukerrettighetsloven § 2-5 «*Rett til individuell plan*».

Formålet med individuell plan er et helhetlig og individuelt tilpasset tjenestetilbud, som skal sikre for å samle alle tjenesteytere i et koordinert arbeid der alle involverte jobber mot et felles mål nemlig, at personen selv er aktør over sitt eget behandlingsopplegg. Individuell plan skal sikre at det til enhver tid er en ansvarlig som har hovedansvaret for oppfølging og koordinering (Forskrift om habilitering og rehabilitering, individuell plan og koordinator, 2011, Kap 5.). Plikten til å utarbeide individuell plan er lovfestet i Helse- og Omsorgstjeneste loven § 7-1 og i Specialisthelsetjenestelov § 2-5. Bakgrunnen

for denne lovfestingen var, ifølge Kaasa (2004), at personer som har sammensatte og store hjelpebehov mottok et dårlig koordinert tjenestetilbud.

3.4.5 Brukermedvirkning

Brukermedvirkningen skiller mellom brukermedvirkning på individnivå og brukermedvirkning på systemnivå. Jeg ønsker å redegjøre for brukermedvirkning på individnivå.

Brukermedvirkning på individnivå dreier seg om den relasjonen som er mellom tjenesteyter og tjenesteutøver. Altså når tjenesteutøver deltar aktivt, medvirker og opplever å ha innflytelse i forhold til beslutningsprosesser og utforming av tjenestetilbudet sitt (Halvorsen mfl. 2013). Knyttet opp til arbeidslivet beskrives brukermedvirkning i henhold til Arbeids- og velferdsforvaltningsloven, som et offentlig hjelpeapparat som er ment for å sette brukernes behov i sentrum. Det dreier seg om at forholdene rundt brukeren skal legges til rette slik at det gis muligheter for en reel medvirkning og innflytelse i egen rehabiliteringsprosess. Det å legge til rette, dreier seg om å tilpasse tjenestetilbudet ut fra de ulike behovene den enkelte har, med vekt på blant annet respekt, tilnærming, tilgjengelighet og kompetanse (Halvorsen, mfl. 2013).

4 DRØFTING

I dette kapittelet ønsker jeg å presentere de funn jeg har og drøfte dem opp mot tidligere presentert faglitteratur, artikler og teoretiske begreper, samt opp mot egne perspektiver

I gjennomgangen av min empiri var jeg opptatt av å finne svar på min problemstilling gjennom et rehabiliteringsperspektiv. Funnene viste flere faktorer som jeg anså relevante for min problemstilling:

Arbeidsdeltagelse for personer med utviklingshemming - personlige eller samfunnsskapede barrierer til hinder for deltagelse?

Mine underspørsmål ligger til grunn for den følgende drøftingen.

- På hvilken måte kan vi forstå inkludering og deltagelse for denne målgruppen i arbeidslivet?
- Hvordan støtte og veilede?
- Hvordan samhandle i praksis?

4.1 Målet om inkludering og deltagelse

Mennesker med en nedsatt kognitiv funksjon, graderes inn i ulike grader av utviklingshemming. Slik ICD -10 definerer lett og moderat grad, kan vi se at det er en betraktelig forskjell på hva som betegner de ulike nivåene. Og slik jeg oppfatter dette er det av betydning å ha kunnskaper om hva som kjennetegner gradene, i møte med den utviklingshemmede i arbeid. Slik Stubrud (2006) sier vil det være behov for noen med utviklingshemming og få veiledning og tilrettelegging underveis for å fremme deltagelse i arbeidslivet. Slik jeg forstår definisjonen til ICD 10 lett grad, anslår de at flesteparten behersker å delta i arbeidslivet. Mens de med moderat grad opplever et varierende behov for støtte og tilrettelegging for å delta i arbeidslivet (ICD-10).

Å være en del av et sosialt miljø, kan vi se i sammenheng med at vi helt fra fødselen ble skapt til å være sammen med andre mennesker. Håkonsen (2011) beskriver det å høre til i et sosialt miljø som grunnleggende for hvordan vi oppfatter og identifiserer oss selv. Ser vi arbeidslivet i sammenheng med sosial tilhørighet, peker Olsen (2009) på en faktor som taler for graden av sosial tilhørighet. Det dreier seg ikke bare om en subjektiv opplevelse, men er også påvirket av graden av sosial inkludering i arbeidslivet og samfunnets for øvrig.

Sosial deltagelse og inkludering kan sees i sammenheng med hvordan identitetsforvaltningen i samfunnslivet foregår. Dagens velferdspolitik har et mål om full inkludering og deltagelse for personer med utviklingshemming. Parallelt føres denne målgruppen i praksis ut av arbeidsmarkedet. Tøssebro & Lundeby (2002) beskriver i sin evalueringsrapport om utviklingshemmedes levekår - 10 år etter reformen, et arbeidsliv i dagens samfunn, preget av konkurranse, prestasjon og produktivitet. Arbeidslivet gjennom et slikt perspektiv, beveger seg i større grad mot et samfunn som ekskluderer fremfor å inkludere. Eknes (2003) forstår holdningene som en har til personer med utviklingshemming som påvirket av politisk organisering, økonomiske forhold og behovet som samfunnet har for arbeidskraft.

Sosial- og helsedirektoratet (2007), fastslo i sin rapport *Vi vil vi vil, men får vi det til?* et mål om sosial deltagelse og inkludering. Rapporten forteller meg at personer med utviklingshemming opplever seg mindre akseptert og inkludert. Slik jeg ser det har lite endret seg siden den gang.

Trekker man linjer til arbeidslivet, kreves det et økt kunnskapskrav og høyere tempo i arbeidslivet, ifølge Hammer & Øverbye (2006). Samfunnets krav til funksjon, har dermed lett for å skape en hemmende sosial og kognitiv utvikling hos den utviklingshemmede – jfr. GAP-modellen. Dette vil kunne skape utfordringer hos den enkelte. Det kan sees i sammenheng med hindringer som påvirker selve utviklingshemmingen og bidrar til å skape en funksjonshemming - en funksjonsbegrensning i miljøet.

Sandvin (2014) peker på noen barrierer for utviklingshemmede i dagens samfunn - et samfunn som representerer et økt krav til kognitiv funksjon. Han beskriver også et samfunn som er preget av økt kunnskap og utdanning. Dette mener han fører til nye barrierer for den utviklingshemmede. Det stilles høyere krav til utdanning og for mange dreier det seg om at en ikke får tilgang til de arbeidsarenaene som en har et ønske om å utvikle seg i. Reinertsen (2012) viser i midlertidig til at utviklingshemmede har overvunnet mange barrierer underveis i arbeidslivet. Til tross for at barrierer overvinnes, kan det synes som om at dagens krav til produksjon og effektivisering legger en demper for at flere med utviklingshemming kan lykkes i arbeidslivet.

Sandvin & Ellingsen (2014), peker på mangler ved kommunens ansvar i oppfølging av den utviklingshemmede i arbeidslivet. De hevder manglene handler om en veiledende konkretisering for hvordan den lokale omsorgen og tjenestetilbudet utformes i kommunen.

Ifølge NAKU (desember, 2014) handler dette om manglende tilrettelegginger på flere områder for å kunne delta i arbeidslivet. Ansvar for å sikre gode faglige og politisk rehabiliteringstilbud, kan på mange måter se ut som de skyver ansvaret fra seg. Flere rapporter og statistikker viser en negativ tendens gjennom et økt antall sekreerte arbeidsplasser (Reinertsen, 2012).

I lys av et diffust begrepsinnhold, bør vi likevel se de utfordringer som ligger der for å nå målet om full deltagelse og inkludering (NOU 2001:22). St.meld.nr 8 (1998-99) begrunner dette med at begrepene har vært forbundet med glansbildevisjoner uten felles meningsforståelse til begrepenes innhold. Man vil anta at de utfordringer og hindringer som utviklingshemmede står ovenfor kan knyttes opp til misforholdet – gapet mellom politisk offentlighet og den politiske retorikken omkring utviklingshemmedes arbeidssituasjon.

Frøyland & Spjelkavik (2014) begrunner disse utfordringene med at vi nå lever i et samfunn med mangel på tilretteleggingsmuligheter internt på arbeidsplassen. Likevel tyder flere faktorer for at en økt marginalisering og større sosial ulikhet pågår i samfunnet. Dette som et resultat av denne manglende tilrettelegging.

Stubrud (2006) sier noe om behovene utviklingshemmede har for veiledning og tilrettelegging fra omgivelsene for å kunne mestre arbeidet sitt. Dersom vi studerer dette i lys av NOU 2001:22, tyder dette på et behov for systematisk individuell tilrettelegging av fleksible løsninger. Disse kan fremme muligheten for mestring og sosial arbeidsdeltagelse.

Ut fra Ellingsens (2011) forskningsartikkel «*Nederst ved enden av bordet*», tas det opp forhold som påvirker den utviklingshemmedes deltagelse i arbeidslivet. Han peker på hvilke strukturelle føringer som ligger i den offentlige innsatsen – med andre ord NAV sin rolle i en arbeidsoppfølging. Han mener at den strukturen som ligger i de tiltakene og målsettingene, må prioriteres også for de som har en utviklingshemming. Spørsmålet er om systematisk individuell tilrettelegging og fleksible løsninger vil øke arbeidsdeltakelsen. Nytenking og ressursorientering i et tverrfaglig samarbeid mellom de ulike instansene likeså, ifølge NOU 2001:22.

4.2 Å bli sett og forstått

Tilrettelegging handler også om veiledning. Veiledning og tilretteleggingsmuligheter har mye å si for hvordan den utviklingshemmede blir sett og forstått i en samhandling. Alle mennesker har i midlertidig behov for å bli sett og forstått. Den utviklingshemmedes opplevelse vil være spesielt sårbar. Kittelsaa (2008) peker betydningen av hvordan man blir møtt og forstått av miljøet rundt seg. Hun beskriver hvordan informantene har opplevd å bli møtt, hvor en negativ forforståelse/ ubevist holdning preger samspillet negativt. Informantene følte ikke at de ikke ble respektert som det mennesket man er bak diagnosen. Dette bekreftes også gjennom Ellingsen (2011). I lys av dette vil jeg anta at flere utviklingshemmede møter barrierer i interaksjon med omgivelsene. Eknes (2003) mener midlertidig at det uansett foreligger et ekstra behov for hjelp fra omgivelsene for å mestre å delta i arbeidslivet.

En gjennomtenkt individuell plan er sentral i oppfølging og styrkingen av den faglige kvaliteten i rehabiliteringsarbeidet rundt den utviklingshemmede. Dette sier også Lorentzen & Berge (2006) seg enig i, da de kan vise til undersøkelser av brukerens egne erfaringer og synspunkter til arbeid med individuell plan. Tilnærmingen som individuell plan representerer, har for mange fremmet arbeidsdeltagelsen og evnen til å mestre hverdagen. Man vil da anta at slik Pasientrettighetsloven lyder, vil individuell plan kunne fremme muligheten i målet om å være aktiv og deltagende i arbeidslivet. Samtidig vil den åpne muligheten for deltagelse i arbeidslivet på en slik måte at den utviklingshemmede er hovedaktøren i eget liv (Normann mfl., 2009).

4.3 Veiledning og støttespillerens rolle

Goksøyr (2012) beskriver i sin selvbiografi, hvordan hun opplever å måtte kjempe sin kamp for å oppnå deltagelse i arbeidslivet. Hun vektlegger sitt ønske om å ta egne avgjørelser, men sier samtidig at hun trenger hjelp fra omgivelsene for å klare å se hvilke valg hun står ovenfor. I hennes møte med ILAS, som er hovedkunde for NAV, beskriver hun hvordan hun oppfattet å bli behandlet som en ressurssvak person. Hun forteller ellers om de barrierer hun opplever i møte med arbeidslivet, preget av ekskludering og manglende forventning til hennes ressurser og arbeidsdeltagelse.

I forholdet mellom velferdsforvalteren og brukeren, er virkemidlene i arbeidslinja ment for å appellere til brukerens ytre motivasjon, og på den måten påvirke brukerens muligheter til arbeidsdeltagelse. Dette er likevel ikke så enkelt bestandig og mange har nok savnet et verktøy for hvordan man kan veilede den utviklingshemmede bedre. For å fremme indre motivasjon er individuell plan ment som et supplement til den ytre styringen i tilretteleggingen. Dersom virkemidlene og individuell plan knyttes bedre sammen, vil man kunne anta at dette fremmer brukerens arbeidsmotivasjon (Stjernø & Øverbye, 2012). Solvang & Slettebø (2012) beskriver brukeren som ofte sårbar i en inngåelse av individuell plan. Viser til punkt 3.1.1, hvor dette kan ha flere årsaker. I lys av dette vil det kanskje ikke være så rart om den utviklingshemmede ikke klarer å se sine egne ressurser, eller klarer å gi uttrykk for egne ønsker og mål.

Kommunikasjonen mellom bruker og rådgiver bør tuftes på en gjensidig kontakt og begge parter må rettferdiggjøre sine avgjørelser ovenfor den andre (Stjernø & Øverbye, 2012). Lorentzen (2010) beskriver den ideelle samhandlingen mellom tjenestemottaker og fagperson, med vekt på kommunikasjon, anerkjennelse og respekt. På den måten bør koordinator inneha disse egenskaper for å være en god støttespiller. En støttespiller som er med på å øke opplevelsen av, samt å beherske og forstå kommunikasjonen og samhandlingen (Aune, 2008).

Kittelsaa (2008) forteller om en informants strevende kamp for å komme inn på arbeidsmarkedet. Her beskrives noen hindringer/barrierer for dette. Informanten hadde et ønske om egenrealisering gjennom å ta flere kurs. Men arbeidsleder overså hennes ønsker og behov. Denne formen for barrierer kan knyttes opp til den tilskrevne identiteten som utviklingshemmet. Forstår vi dette i sammenheng med Goksøyr (2012), ser vi klare fellestrekk opp mot barrierene i arbeidslivet.

Tilrettelegging for arbeidsdeltagelse dreier seg om støttespillernes rolle i selve tilretteleggingen. Et fruktbart samarbeid blant støttespillerne som er rundt den utviklingshemmede, må baseres på en felles forståelse av målet om å fremme funksjons og mestringsevne. Det må ellers ligge som et grunnlag for tilnærmingen i en tilretteleggingsfase (Frøyland & Spjelkavik, 2014). Støttespillernes rolle i en hjelperelasjon handler altså mye om hvordan strukturen på relasjonen er. Likevel handler det mye om hvilken forståelsesramme og kultur hjelperen går inn med i relasjonen og samhandlingen (Kittelsaa, 2014). Utviklingshemmede har ofte et behov for hjelp til å regulere sine følelser og kan være avhengig av å bli møtt av mennesker som ser, forstår og kjenner personen. På den måten kan

vedkommende få hjelp til å regulere de indre forhold (Jacobsen & Gjertsen, 2010). Relasjonen vil dermed være av betydning for brukerens opplevelse av å medvirke i sin egen prosess, for å nå de mål som han/hun har satt seg (Aune, 2008). Støttespillerens tilnærming er avgjørende for hvilken relasjon som dannes. Dette støtter også Solvang & Slettebø (2012) i sin beskrivelse av relasjonen mellom koordinatoren og brukeren.

Sik de ser det, er graden av emosjonell forbindelse i relasjonen et viktig element for selvutvikling.

4.4 Opplæring og oppfølging

Hegdal (2005) peker på funn fra sitt studium der informanten uttrykker et behov for hjelp til både å komme i gang med arbeidet, og også veiledning underveis på arbeidsplassen. Mestring er avgjørende for selvutvikling og identitetsbygging. Wigaard (2014) beskriver viktige elementer i en tilrettelegging for arbeidsdeltagelse for personer med utviklingshemming. I følge henne, dreier det seg om avgrensinger, tid, struktur, forutsigbarhet, miljø, samt evaluering og tilpasning i takt med dagsform eller endringsbehov.

En annen støtte i denne oppfatningen finner jeg i en artikkel fra vernepleierportalen. Artikkelen er skrevet av Thomas Owren (7. april 2015). Owren peker også på fremgangsmåten i tilretteleggingen som betydningsfull for å lykkes i arbeidslivet. I tillegg er Owren opptatt av støttespillerens kompetanse på oppfølging og evnen til å justere tilretteleggingen i takt med at oppgavene læres og behovene endres underveis.

Kittelsaa (2005) peker på hvor mye den daglige veiledningen og rådgivingen fra støttespillerne betyr for å mestre arbeidet. Mestringstro sier Bandura også noe om. I en daglig veiledning og rådgivning vil troen på seg selv øke og mulighetene for å nå sine mål som en har for arbeidslivet, vil også øke (Imsen, 2008).

Opplæring er et sentralt element og helt nødvendig for å skape mestring (St.meld. nr. 26). Dette bringer meg videre til Lev Vygotskys teori om hvordan man kan tilrettelegge oppgaver for å øke mestringen. I hans teori handler det om å finne den utviklingshemmedes utviklingsnivå – den sonen som er nærmest utvikling. Ser vi nærmere på tilretteleggingen i denne sonen, handler det om en tilrettelegging som viser et dynamisk samspill med en støttespiller som kan arbeidsoppgavene fra før

av. Vygotsky mener at utvikling og læring skjer innenfor et dialogisk samarbeid mellom den utviklingshemmede og støttespilleren - en støttespiller som kan mere enn den utviklingshemmede. Han mener det handler om å være i et miljø som er tilrettelagt for utvikling og gode arbeidsmetoder (Tetzchner, 2013). Ideelt sett er det her man ønsker å være i arbeidsmarkedstiltaket AB. Slik Vygotsky ser det, handler det om et samarbeid mellom både støttespillerne, hjelpeapparatet og individet selv. Dog fungerer ikke dette nødvendigvis i praksis. I følge Ellingsen (2011), fungerer ikke oppfølgingen av dette fra NAV sin side. Det handler om manglende oppfølging og tilpasning på arbeidsplassen. De konkrete årsakene til dette fremkommer ikke. Men det kan være grunn til å tro at det skyldes manglende kompetanse og /eller ressurser.

Slik som dette fremstår beveger vi oss mot et sprikende samfunn mellom den utviklingshemmede og arbeidslivet. Söderstrom og Tøssebro (2011) avdekker en negativ utvikling i kommunene i henhold til verdsetting av den sosiale arbeidsrollen hos den utviklingshemmede. Dette på tross av at flere utviklingshemmede ofte opplever å ha mindre forutsetninger for å bygge opp en sosial kapital på egen hånd. Söderstrom og Tøssebro (2011) mener dette dreier seg om at kommunen gjør lettvinde løsninger ved å etablere tilbud som er ved siden av det ordinære arbeidslivet. Det kan tenkes dette handler om å slippe å ha tiltak som arbeid med bistand og varig tilrettelagt arbeid i ordinær bedrift, som kanskje kommunen opplever som mer tidkrevende i dagens samfunn som er preget av høyere effektivisering og større krav til produksjon. På den andre siden kan det kanskje tenkes at det handler om en ubevist manglende evne til tilrettelegging og å følge opp den utviklingshemmede, Jfr. Söderstrom og Tøssebro (2011). I følge Lov om Arbeids- og velferdsforvaltningen (2005-2006) er kompetanse viktig for tilrettelegging for å få en god arbeidsdeltagelse.

Nylig ble St. meld. Nr. 26 (2014-2015) *Fremtidens primærhelsetjeneste – nærhet og helhet* lagt frem. Denne meldingen retter fokuset mot kompetanse og kompetansekrav for å øke kvaliteten i tjenesten. Her pekes det på flere utfordringer som kommunen står ovenfor i en oppfølging, blant annet rehabilitering. Den viser til at mange ikke mottar gode nok tjenestetilbud. I meldingen legges det fram et økt behov for målrettet og intensivt tilbud i kommunen, slik at flere brukere vil kunne bli mer selvhjulpne og oppleve å ha et meningsfylt liv.

4.5 Samhandling

I NOU 2005:3 trekkes det frem noen krav til samhandling på individnivå. Det stilles blant annet krav til kommunen og det regionale helseforetaket om å fremme brukerens mulighet til medvirkning i gjennomføringen av sin egen rehabiliteringsprosess, slik også Forskrift om habilitering og rehabilitering lyder.

Det hersker vel ingen tvil om at kommunene mener dette er viktig. Slik jeg ser det handler det mer om struktur og samhandling, enn det handler om vilje – jfr. Kaasa (2004). Selv om kommunen har et pålagt ansvar for rehabilitering, kan det synes som om det er utfordringer i koordineringen av tjenesten. Ideet sett burde kanskje dette ligge til en enhet i kommunen. Slik det fungerer i dag kan oppnevning, opplæring og veiledning av koordinator for individuell plan knyttes til ulike enheter i den enkelte kommunen. Dette til tross for at NOU 2005:3 understreker kravet om en koordinerende enhet for å gjøre tjenestene lettere tilgjengelig og synlig både for bruker og støttespiller. Dette støtter også Nordmann mfl. (2009), som undertreker at kommunen skal sikre nærhet til personene som bruker offentlige tjenester.

Regjeringen har en intensjon om å bedre helsetjenesten. Brukerens behov skal prioriteres i utviklingen og endringen av helse- og omsorgstjenesten. «*Ingen beslutninger om meg, tas uten meg.*» (St.meld. 26, 2014-15). For å oppnå dette kreves endringer. I følge Samhandlingsreformen er et av målene *rett behandling til rett tid på rett sted* (Helsedirektoratet.no). Med reformen har kommunen fått en viktigere rolle ved å sørge for nødvendige helse- og omsorgstjenester til befolkningen. I møte med samhandlingsreformens- mål bilde kreves det også endringer innad i den kommunale helse og omsorgstjenesten. Omsorgsfeltet er nylig beskrevet i St.meld. 29 (2012-13) *Morgendagens omsorg*. Ut fra det jeg tidligere har beskrevet, er det i midlertidig behov for å vurdere innholdet i og samspillet mellom alle deltjenestene i kommunen.

5 OPPSUMMERING OG AVSLUTNING

I dette kapittelet gjør jeg en oppsummering av drøftingen og peker ut funn som vil ha betydning for det praktiske arbeidet knyttet opp til problemstillingen. Kapittelet avsluttes med en refleksjon rundt min egen arbeidsprosess. Der jeg peker på svakheter og eventuelt nye temaer som kunne vært aktuelt å studere innenfor samme området og på bakgrunn av min egen teori og empirigjennomgang på feltet. Formålet med denne oppgaven var å belyse de personlige og samfunns skapte barrierer som er til hinder for deltagelse i arbeidslivet for personer med utviklingshemming.

Funn taler for at her finnes muligheter for å minske de personlige barrierene som den utviklingshemmede møter i arbeidslivet. Dette kan blant annet gjøres gjennom en aktiv bruk av individuell plan. Med bakgrunn i utviklingshemmedes kognitive svikt og adaptive vansker, sier det seg selv at behovet for individuell tilrettelegging er til stede - ingen personer er like. Støttespillerens betydelig rolle i en kartlegging for å bistå med å avdekke hullene som kan oppstå for den utviklingshemmede, er avgjørende. Skal alle lykkes i arbeidslivet må vi forstå dette.

Arbeid på lik linje med andre områder i livet er en del av den helhetlige rehabiliteringen for den utviklingshemmede. Det hjelper lite med mange gode politiske visjoner for tjenestetilbudene, når kommunene skyver ansvaret fra seg og individuell plan ikke anvendes som det verktøyet det var ment å være.

Et annet funn jeg ønsker å trekke frem handler om systemnivået, eller kanskje handler det om det politiske nivået. Regjeringens politiske plattform er klar på sin politiske vilje til å forbedre den kommunale helse- og omsorgstjenesten. De kommunale tjenestene blir stadig viktigere i møtet med de utfordringer fremtiden bringer. Ved å styrke tverrfagligheten rundt tilpassingen og tilretteleggingen for arbeidsdeltagelse, vil det styrke arbeidsevnevurderingen og utarbeidelsen av de målene som brukeren ønsker for å fremme arbeidsdeltagelse.

For å få dette til kreves det ikke bare en politisk vilje gjennom offentlige dokumenter – her kreves praktisk handling.

Denne bacheloroppgaven har til hensikt å få frem hvilke erfaringer og opplevelser personer med utviklingshemming kan stå ovenfor i møte med arbeidslivet. I denne sammenhengen er rammeplanene for vernepleierfaglig arbeid sentral. I utformingen av oppgaven skulle jeg vise til vernepleierfaglig relevans. Slik jeg ser det kan min funn være til nytte for andre vernepleiere i praksis. Metodisk tilnærming er belyst gjennom min framstilling. Jeg har forsøkt å synliggjøre mine fagkunnskaper gjennom en kritisk vurdering av fagstoffet som jeg har presentert. Skulle jeg gjort studiet på nytt igjen, ville jeg kanskje valgt en annen metode. Et dybdeintervju med noen utvalgte personer med utviklingshemming, ville kanskje kunne føre meg nærmere brukeren. Jeg opplever kommunikasjonen mellom tjenesteyter og tjenestemottaker som svært interessant, og hvordan dette er påvirket av den kompetansen og det tverrfaglig samarbeidet som finnes innenfor kommunenes ulike enheter.

Alt i alt har denne oppgaven gitt meg økt forståelse for hva som kan hemme og fremme utviklingshemmedes deltagelse i arbeidslivet.

LITTERATUROVERSIKT

- Arbeidsmarkedsloven (2004). (2013.Juni 14.). *Lov om arbeidsmarkedstjenester*(Arbeidsmarkedsloven). Online: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2004-12-10-76> Lastet ned 08.Mai. 2015
- Arbeids- og Administrasjonsdepartementet. (1999. September 27.). *Arbeidslinja-Regjeringens politikk for å få utsatte grupper ut i jobb*. Online: https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/arbeidslinja_-regjeringens_politikk/id263258/ Lastet ned 03.Mai. 2015
- Arbeids- og Sosialdepartementet(2008). (2015.Februar 25.). *Forskrift om arbeidsrettet tiltak mv*. Online: http://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2008-12-11-1320/KAPITTEL_2-1#KAPITTEL_2-1. Lastet ned 06 Mai. 2015
- Arbeids- og Sosialdepartementet. (2011. Oktober 06.). *Jobbstrategi for personer med nedsatt funksjonsevne*. Online: <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/jobbstrategi/id657116/> Lastet ned 16 Mai. 2015
- Arbeids- og Sosialdepartementet. (2014. November 20.). *Arbeidsmarkedstiltak*. Online: <https://www.regjeringen.no/nb/tema/arbeidsliv/arbeidsmarked-og-sysseting/innsikt/arbeidsmarkedstiltak/id86897/> Lastet ned 18 Mai. 2015
- Arbeids- og Sosialdepartementet. (2014. November 28.). *Hvilke arbeidsrettede tiltak finnes?* Online: <https://www.regjeringen.no/nb/tema/arbeidsliv/arbeidsmarked-og-sysseting/innsikt/arbeidsmarkedstiltak/hvilke-arbeidsrettede-tiltak-finnes/id2076683/> Lastet ned 19 Mars.2015
- Arbeids- og Velferdsetaten (2013). (2015. Mars.24.). *Vurderinga av arbeidsevne*. Online: <https://www.nav.no/no/Person/Arbeid/Oppfolging+og+tiltak+for+%C3%A5+komme+i+jobb/Oppfolging+fra+NAV/Arbeidsevnevurdering> Lastet 23 mars. 2015
- Arbeids- og velferdsforvaltningsloven(2006). (2014. Desember 19.). *Lov om arbeids-og velferdsforvaltningen*(Arbeids-og velferdsforvaltningslovene). Online: 2015 fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-06-16-20#KAPITTEL_1 Lastet ned 15 Mai. 2015
- Askheim,O.P.(2011). *Fra normalisering til empowerment: ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede*. (1.utg.).Oslo :Gyldendal Akademisk (Orginalverket utgitt 2003)
- Aune, E, K. (2008). Kap. 3 *Brukermedvirkning som bidrar til frigjøring*. Bollingmo, L., Høium, K. & Johnsen, B, E. (red). *Det er mitt liv: Brukermedvirkning og nye roller i habilitering og*

- rehabilitering*. (1 utg.). S 54-72. Oslo: Universitetsforlaget AS (18 sider) (Orginalverket utgitt 2004)
- Bjørnrå, T., Guneriusen, W. & Sommerbakk, V.(2008). *Utviklingshemning, Autonomi og avhengighet*. (1.utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS
- Bredland. L, E., Linge, A, O.& Vik, K. (2011) *Det handler om verdighet og deltagelse: verdigrunnlag og praksis i rehabiliteringsarbeid* (3 utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk (Orginalverket utgitt 1996)
- Dalland, O.(2010). *Metode og oppgaveskriving for studenter* (4 utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk (Orginalverket utgitt 1993)
- De Nasjonale forskningsetiske komiteen (2014). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Online:
<https://www.etikkom.no/FBIB/Introduksjon/Innforing-i-forskningsetikk/Humaniora-samfunnsfag-juss-og-teologi/> Lastet ned 20 April.2015
- Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven(2005). (2008. 20. Juni.). *Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. (Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven*. Online:
<https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2008-06-20-42> Lastet ned 06.Mai. 2015
- Eide, H. &Eide, T.E. (2011). *Kommunikasjon i relasjoner: Samhandling, konfliktløsning, etikk*. (2.utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk (Orginalverket utgitt 2007)
- Eknes, J. (2003). *Utviklingshemming og psykisk helse*. (1.utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS (Orginalverket utgitt 2000)
- Eknes, J.& Løkke, J.A. (2009). *Utviklingshemning og habilitering: innspill til habiliteringsprosessen*. (1.utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS
- Ellingsen, K.E.(2010). Kap. 10: *Begrensninger og forskningsmetodiske kneiker*. Gjærum, G.R.(red). *Usedvanlig kvalitativ forskning: Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming*. (1.utg.). S.209-238. Oslo: Universitetsforlaget AS (29 sider)
- Ellingsen, K.E. (2011). *Nederst ved enden av bordet*. Online:
http://naku.no/sites/default/files/Neders%20ved%20bordet_Fontene.pdf Lastet ned 20 mars. 2015

- Forskningsetikkloven(2006). (2006. Juni. 30). *Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning.* (*Forskningsetikk loven*). Online: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-06-30-56#%C2%A76> Lastet ned 20 April. 2015
- Frøyland, K. Spjelkavik, Ø.(2014). *Inkluderingskompetanse: Ordinært arbeid som mål og middel.* (1.utg.). Oslo: Gyldendal Akademiske
- Gilje, N. & Grimen, H. (2011) *Samfunnsvitenskapens forutsetninger: Innføring i samfunnsvitenskapens vitenskapsfilosofi* (1 utg.) Oslo: Universitetsforlaget (Orginalverket utgitt 1993)
- Gitlesen, J, P. (2015) *Arbeid for alle.* Norsk forbund for utviklingshemmede. Online: <http://nfunorge.org/Om-NFU/NFU-bloggen/Arbeid-for-alle/> Lastet ned 12. Mai. 2015
- Gjærum, R.G.(2010). *Usedvanlig kvalitativ forskning: Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming.* (1.utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS
- Goksøy, M. W. (2012). *Jeg vil leve.* Forlaget Oktober: Otta
- Gustavsson, A. & Nyberg, C. (2014) Kap. 6: *Den levde deltagelse I:* Ellingsen, K. E. (red) Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn. S. 120- 139. Universitetsforlaget: Oslo (19 sider)
- Ha-halden (2015 Mars. 19.). *Jeg begriper ikke hva de driver med i kommunen.* Online: <http://www.ha-halden.no/ Jeg begriper ikke hva de driver med i kommunen-5-20-35244.htm> Lastet ned 09. Mai. 2015
- Halvorsen,K.,Stjernø,S.& Øverbye,E.(2013).*Innføring i helse –og sosialpolitikk.* (4.utg.).Oslo:Universitetsforlaget(Orginalverket utgitt 1996)
- Hammer, T.& Øverbye, E.(2006). *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og strategier.* (1 utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk
- Haukedal- Brochs,W.(2012). *Arbeids- og leder-psykologi.*(8 utg.). Oslo,Norge:Cappelen Damm AS (Orginalverket utgitt 2010)
- Hegdal, U. (2005). *Betydningen av arbeid og arbeidsmiljø. En studie av et arbeidssenter for mennesker med utviklingshemning.* Tønsberg: Forlaget Aldring og helse
- Helsedirektoratet. (2015). *Det internasjonale statistiske klassifikasjoner av sykdommer og beslektede helseproblemer.* Online: <https://finnkode.helsedirektoratet.no/#|icd10|ICD10SysDel|2613709|flow> Lastet ned 24 mars.2015

Helsedirektoratet (2015) *Samhandlingsreformen*. Online:

<https://helsedirektoratet.no/samhandlingsreformen> Lastet ned 09 Mai. 2015

Helse- og Omsorgsdepartementet(2011). *Forskrift om habilitering og rehabilitering, individuell plan og koordinator*. Online: <http://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2011-12-16-1256> Lastet ned 01.Mai.2015

Helse- og Omsorgsdepartementet(2011). (2013. juni.21.). *Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (Helse- og omsorgstjenesteloven)*. Online: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-30?q=kommunal+helse+og+omsorg#KAPITTEL_7 Lastet ned 06.Mai.2015

Håkonsen, K.M. (2011). *Innføring i psykologi*. (4.utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk (Orginalverket utgitt 2009)

Imsen, G. (2008). *Elevenes verden Innføring i pedagogisk psykologi*. (4.utg.) Oslo: Universitetsforlaget AS (Orginalverket utgitt 2005)

Jacobsen, K. & Gjertsen, H.B. (2010). *Forståelse i miljøterapi*. (1.utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk
Johannessen,A.,Tuft, P.A. & Christoffersen, L. (2011). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*.(4.utg.). Oslo: Abstrakt forlag AS(Orginalverket utgitt 2002)

Johnsen, B E. (2008). *Utviklingshemning som sosial konstruksjon, Katrines tilfelle*. I: Bjørnrå, T., Guneriussen, W. & Sommerbakk, V. (red) *Utviklingshemning, Autonomi og avhengighet*. (1.utg.). S 71- 83.Oslo: Universitetsforlaget AS (12 sider)

Kaasa, K. (2004). *Kvalitet i helse og sosialtjenesten: Det er menneskene det kommer an på*. (1. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk

Kaasah, K, A.(2008). *Arbeid og samfunnsdeltagelse- om funksjonshemning og inkluderende arbeidsliv*. I: Bjørnrå, T., Guneriussen, W. & Sommerbakk, V. (red) *Utviklingshemning, Autonomi og avhengighet*. (1.utg.). S 42-55. Oslo: Universitetsforlaget AS (13 sider)

Kittelsaa, A.M. (2008). *Et ganske normalt liv Utviklingshemning, dagligliv og selvforståelse*. PhD-avhandling. NTNU: Trondheim. Online: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:124608/FULLTEXT01.pdf> Lastet ned 28 April. 2015

Kittelsaa, A.M.(2011) *Vanlig eller utviklingshemmet? Selvføståelse og andres forståelser*. Bergen: Fagbokforlaget

Kittelsaa, A.M. (2014). Kap.2: *Identitet og selvføståelse i møte med hjelpere*. I: Ellingsen, K. E. (red)*Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn*. S 47-62. Universitetsforlaget: Oslo (16 sider)

Kittelsaa, A.M. Wik S, E. & Tøssebro J. (2015) *Levekår for personer med nedsatt funksjonsevne*. Rapport. NTNU Samfunnsforskning, Trondheim. Online:

<http://samforsk.no/Publikasjoner/Levek%C3%A5r%20for%20personer%20med%20nedsatt%20funksjonsevne%20-%20Fellestrekk%20og%20variasjon%20WEB.pdf> Lastet ned 01

Mai.2015

Kommunal- og Moderniseringsdepartementet. (17.September. 2001). *Om tilsetting av funksjonshemmede(yrkeshemmede) i staten*. Online:

<https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/om-tilsetting-av-funksjonshemmede-yrkesh/id87700> Lastet ned 06 Mai. 2015

Lorentzen, P. (2010). *Fra tilskuer til deltager: Samhandling og kommunikasjon med voksne utviklingshemmede*. (1.utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS (Originalverket utgitt 2003)

Lorentzen, Ø. & Berge, A.R.(2006). *Individuelle planer – Brukeres erfaringer og opplevelser En undersøkelse av brukeres egne erfaringer og synspunkter*. Rehab-Nor. Online:

<http://www.rehab-nor.no/pdf/bru.erf.ip.2006.pdf> Lastet ned 12.Mai. 2015

Marthinsen, E. & Skjefstad, N. (2007). *Tiltaksarbeid i sosialtjeneste og NAV-tett på!* (1utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS

Meld.St.8. (1998-99). (1999) *Om handlingsplan for funksjonshemma 1998-2001*. Online:

<https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/stmeld-nr-8-1998-99-/id430886/?docId=STM199819990008000DDDEPIS&ch=1&q=st%20meld%208&redir=true&ef=search&term=st%20meld%208> Lastet ned 06 Mai.2015

Meld.St.26 (2014-2015). (2015). *Fremtidens primærhelsetjeneste-nærhet og helhet*. Online:

<https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/meld.-st.-26-2014-2015/id2409890/> Lastet ned

08.Mai.2015

- Meld. St. 29(2012-2013). (2013). *Morgendagens omsorg*. Online:
<https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/meld-st-29-20122013/id723252/> Lastet ned
09. Mai. 2015
- Meld. St.40. (2002-2003). (2003). *Nedbryting av funksjonshemmede barrierer*. Online:
<https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/stmeld-nr-40-2002-2003-/id197129/> Lastet
ned 01.Mai.2015
- Meyer, J. (2008). *Mennesker med utviklingshemning og sosial kapital*. I: Bjørnrå, T., Guneriussen, W.
& Sommerbakk, V. (red) *Utviklingshemning, Autonomi og avhengighet*. (1.utg.). S 58- 69.
Oslo: Universitetsforlaget AS (21 sider)
- Normann, T., Sandvin, T.J., & Thommesen, H.(2009). *Om rehabilitering: mot en helhetlig
forståelse*(2Utg.). Oslo: Kommuneforlaget AS
- NAKU Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming (2011, 27. oktober) *Arbeid, sysselsetting og
aktivitet*. Online: <http://naku.no/node/795> Lastet ned 20. Mars.2015
- NAKU Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming(2014). *Levekår -offentlig statistikk og
levkår*. Online: <http://naku.no/node/980> Lastet ned 09. Mai 2015
- NOU 2001: 22. (2001). *Fra bruker til borger En strategi for nedbygging av funksjonshemmende
barrierer*. Online: http://naku.no/sites/default/files/NOU2001_22.pdf Lastet ned 23 Mars.
2015
- NOU 2005:3. (2005). *Fra stykkevis til helt: en sammenhengende helsetjeneste*. Oslo: Helse- og
omsorgsdepartementet
- NOU 2012:6. (2012). *Arbeidsrettet tiltak*. Online: [https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/nou-
2012-6/id672029/?docId=NOU201220120006000DDDEPIS&ch=1&q](https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/nou-2012-6/id672029/?docId=NOU201220120006000DDDEPIS&ch=1&q) Lastet ned 06.Mai. 2015
- Næss, S., Moum, T. & Eriksen, J. (2011). *Livskvalitet: Forskning om det gode liv*. (1.utg.). Bergen:
Fagbokforlaget
- Olsen, T. (2009). *Versjoner av arbeid dagaktivitet og arbeid etter avviklingen av institusjonsomsorgen*.
Uppsala Universitet: Uppsala

- Owren, T. (2015). *Utviklingshemmede i ordinært arbeidsliv-en oppsummering*. Vernepleierportalen.
Online: <http://vernepleierportalen.no/utviklingshemmede-i-ordinaert-arbeidsliv-en-oppsummering/> Lastet ned 08.mai 2015
- Owren, T. & Linde, S. (2011). *Vernepleierfaglig teori og praksis-Sosialfaglige perspektiver*. (1.utg.).
Oslo: Universitetsforlaget AS
- Pasient og Brukerrettighetsloven (2001). (2014. juni.20). *Lov om Pasient- og Brukerrettigheter (Pasient- og Brukerrettighetsloven)*. Online: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-63#KAPITTEL_3 Lastet ned 01 Mai. 2015
- Reinertsen, S. (2012) *Arbeids- og aktivitetssituasjonen blant personer med psykisk utviklingshemming*. NAKU: Trondheim. Online: <http://naku.no/node/968> Lastet ned 09 Mai. 2015
- Ringsrød, G .(2007). Kap 7: *Å lede en tiltaksenhet I*: Marthinsen, E. & Skjefstad, N. (red). *Tiltaksarbeid i sosialtjeneste og NAV-tett på!* (1utg.). S 217- 231. Oslo: Universitetsforlaget AS (14 sider)
- Sandvin, J. T. (2014). Kap 5 *Utviklingshemmet av hvem? I*: Ellingsen, K. E. (red) *Utviklingshemming og deltakelse*. S 91-116. Universitetsforlaget: Oslo (27 sider)
- Sandvin, J. T & Ellingsen, K.E.(2014). Kap. 8: *utviklingshemming og deltagelse-en avsluttende drøfting*. I: Ellingsen, K. E. (red) *Utviklingshemming og deltakelse*. S 180-197. Oslo: Universitetsforlaget (17 sider)
- Schiefloe, P.M.(2006). *Mennesker og samfunn Innføring i sosiologisk forståelse*. (1.utg.). Bergen: Fagbokforlaget (Originalverket utgitt 2003)
- Solvang, P.M & Slettebø, Å. (2012). *Rehabilitering: Individuelle prosesser, fagutvikling og samordning av tjenester*. (1.utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk
- Sosial- og Helsedepartementet (2001). *Forskrift om habilitering og rehabilitering*. Online: <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/i-1032-b/id106902/#hov1> Lastet ned 28. April.2015
- Sosial- og Helsedirektoratet(2007). *Vi vil, vi vil, men får vi det til? Levekår, tjenestetilbud og rettssikkerhet for personer med utviklingshemning*. Rapport. Online:

<http://www.nfunorge.org/Global/Nyheter%20NFU%20sentral/Dokumenter/vi-vil-vil-men-far-vi-det-til.pdf> Lastet ned 06.Mai.2015

Spesialisthelsetjenesteloven (1999). (2014. juni.20.). *Lov om spesialisthelsetjenesten m.m.(Spesialisthelsetjenesteloven)*. Online: <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-61?q=spesialisthelsetjenesteloven> Lastet ned 06.Mai. 2015

Stjernø, S.& Øverbye, E. (2012). *Arbeidslinja: Arbeidsmotivasjon og velferdsstaten*. (1.utg.). Oslo: Universitetsforlaget

Stubrud, H, L.(2006). *Utviklingshemning i et økologisk perspektiv*. (1.utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS (Orginalverket utgitt 2001)

Sundet (2010) Kap. 6. *Noen metodiske dilemmaer I*: Gjærum, G.R.(red). *Usedvanlig kvalitativ forskning: Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming*. (1.utg.). S 123- 136. Oslo: Universitetsforlaget AS (13 sider)

Söderström, S. & Tøssebro, J. (2011) *Innfridde mål eller brutte visjoner? Noen hovedlinjer i utviklingen av levekår og tjenester for utviklingshemmede*. Rapport, NTNU Samfunnsforskning AS: Trondheim

Tetzchner, V.S. (2013). *Utviklings-psykologi*. (2.utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk (Orginalverket utgitt 2001)

Thomassen, M. (2011). *Vitenskap Kunnskap og Praksis: Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. (1. utg.). Gyldendal Akademisk (orginalverket utgitt 2006)

Tøssebro, J. (2009). *Funksjonshemming - politikk, hverdagsliv og arbeidsliv* (1 utg.). Oslo: Universitetsforlaget

Tøssebro, J. & Lundebj, H. (2002). *Statlig reform og kommunal hverdag: Utviklingshemmetes levekår 10 år etter reformen*. Rapportserie for sosialt arbeid og helsevitenskap. NTNU: Trondheim

Utdanning- og Forskningsdepartementet. (2005. Desember. 01). *Rammeplan for vernepleier utdanningen studiebeskrivelse*. Online: http://www.uhr.no/documents/rammeplan_for_vernepleierutdanning_05.pdf Lastet ned 05 April .2015

Wigaard, E. (2014). *Overordnede prinsipper for tilrettelegging*. I: Larsen. Kibsgaard, F.& Wigaard, E (red.). *Utviklingshemning og aldring- en lærebok*. Oslo: Aldring og Helse.

Figur 1

Nasjonal Digital læringsarena (2009) *GAP – modellen Illustrasjon*. Fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet. Online: <http://ndla.no/nb/node/14938> Lastet ned 10.Mai. 2015

VEDLEGG 1

Søkematrise

Database	Søkenr.	Søkeord	Antall treff	Tatt i bruk	Kommentarer
NAKU		I kunnskapsbanken «Arbeid og aktivitet « Henvist til Oria/Bibsys med søkeordene «Arbeid og utviklingshem*»	Mange treff 645 treff	9 12	
Oria /bibsys	1	(Utviklingshem* OR "learning disability") (deltagelse OR participation) (Arbeid OR employment)	27	0	
	2	(Utviklingshem* OR "intellectual disability") (arbeid OR work)	280	0	
	3	Utviklingshemming AND arbeidsliv	14	Kanskje	Innfridde ikke til kvalitetsmålet
	4	Barrierer AND utviklingshem*	24	0	Innfridde ikke til kvalitetsmålet
	5	"learning disability" AND employment	56	0	Innfridde ikke til kvalitetsmålet

		(Avgrensning 2010-2015. Artikler/fagfeller vurdert tidsskrift)			
Pub Med	1	Intellectual disability participating employment	8	0	Innfridde ikke til kvalitetsmålet
	2	<i>Supported employment intellectual disability</i>	13	0	Innfridde ikke til kvalitetsmålet
Regjeringen	1	Utviklingshemming deltagelse arbeidsliv (Avgrenset til likestilling og inkludering)	2	2	
	2	Utviklingshemming	1	0	